

КОМПЛЕКСИ ТРАДИЦІЙНОГО ВБРАННЯ ПОДІЛЛЯ

Костюм – явище конкретно-історичне, продукт розвитку даного етносу, нації, етнографічної або локальної групи. Він відбиває цей розвиток специфікою своїх функцій, матеріалу, крою, способів носіння, самобутністю колориту, орнаментики, різних доповнень, неповторністю загального силуету.

Залежно від схожості природно-географічних умов, характеру виробничої діяльності, шляхів соціально-економічного та історичного розвитку, від етнічної та антропологічної спорідненості та етнокультурних взаємозв'язків спостерігаються і ступінь близькості, а часом спільності в костюмі різних народів, риси спільності, що виробилися на певному етапі розвитку етносів, стійкіші за більш пізні впливи. Саме тому ознаки етнічної специфіки та етнокультурної спорідненості в костюмі різних народів є важливим джерелом пізнання етнічної історії від найдавніших часів до наших днів.

Таке значення традиційного костюма підкреслювалося багатьма дослідниками, але до вбрання спершу підходили переважно як до явища культури, що розвивалося за своїми законами, обмежуючись констатацією самого зразка одягу, характеристикою його крою тощо. Костюм став сприйматися як явище, котре має певні якісно-розпізнавальні ознаки народного чи національного духу.

Так, відомий етнограф Д. Зеленін, класифікуючи те чи інше етнокультурне явище, розподіляв його за певними ознаками (на основі конкретного матеріалу) на види, групи, типи, підтипи тощо, намагався визначити ареал поширення кожного з них, прив'язуючи його до певної місцевості, національної, етнічної або локальної групи населення з їхньою історією, мовою, іншими явищами культури та побуту¹.

На основі порівняльного етнографічного аналізу одягу слов'ян в його історичному розвитку, на відміну від інших дослідників, які стверджували, що український одяг підлягав значним змінам під впливом як східних, так і західних сусідів, Д. Зеленін дійшов висновку, що не можна розглядати будь-яку спорідненість форм як просто запозичення. «При запозиченні та перехрещенні різних культурних елементів, – писав він, – жоден народ не засвоює механічно чужого, а завжди творчо видозмінює, пристосовує та переробляє це чуже»².

В. Куфтін, аналізуючи костюм, робить спробу з'ясувати походження та складові елементи одягу певної етнографічної групи³.

У наступні роки традиційне вбрання розглядалося дослідниками у багатьох аспектах, зокрема: як важливе історичне джерело, що відбиває походження і різні етапи розвитку етносу; як явище культури, в якому зберігаються сліди взаємин між різними етносами на конкретних історичних етапах; як одна з важливих ознак національної належності, етнічної самосвідомості; як художньо-культурне явище, котре узагальнює практичний досвід народу у різних напрямках мистецької творчості; як нашарування традицій національної культури, найкращі риси яких використовуються та вдосконалюються кожним наступним поколінням.

Поділля – історико-географічна область, що займає територію між Південним Бугом і Дніпром.

Характерні риси традиційного одягу Поділля – надзвичайна декоративність та мальовничість – відбивають розвиток у цьому краї народних ремесел, високу культуру місцевого виробництва матеріалів для одягу, різні способи утворення форм убрання та значний досвід використання багатьох видів і технік оздоблення.

Одночасно зі спільними рисами на території Поділля простежуються зональні варіанти як окремих елементів костюма, так і цілих комплексів.

З-поміж них можна виділити такі основні, як північно-західний, східний та наддністрянський.

Наприкінці XVI – на початку XVII ст. Поділля постійно зазнавало татарських нападів, які спричинялися до руйнування господарства, винищення цілих сіл. Крім того, багатівіковий гніт, якого зазнавали українські землі, політика шляхетської Польщі, спрямована на колонізацію, затримали тут розвиток економіки і культури. Особливо в Північно-Західному Поділлі одяг відзначався специфічними особливостями, де було тривале панування Польщі. Тому-то одяг цієї зони, порівняно з іншими районами Поділля більшою мірою й триваліше зберігав архаїчні риси, наближаючись до одягу суміжної Волині⁴.

Чоловічий одяг населення Північно-Західного Поділля складався із сорочки та вузьких штанів – портків із білого полотна. Сорочка – кошуля була зі вставками, рукави викинувалися вузькими

обшивками – дудицями і зав'язувалися тороками або снурками. Комір застібався мідною шпонкою. Рукави і пазушка не вишивалися. Довжина сорочки була до колін і нижче. Портки робилися з паском та застібалися кістяним або дерев'яним гудзиком. Сорочку підперізували тканим поясом чи ремінцем. З полотняними портками сорочку носили навипуск, а з суконними холошнями заправляли в штани. Ближче до степової частини Поділля чоловіки носили штани по-козацьки. Вони були широкі, із просторою матнею, густо призбирані біля очкура.

Верхній одяг в основному шили із валяного сукна. Якщо такий одяг був прямоспинний (без перехватів), – він називався плахтою. А ще в народі її називали полотнянкою, вона була довга, нижча колін, під стан, з перехватами на боках. Її одягали як у будні, так і на свята. Взимку білу полотнянку-плахту напинали поверх нагольного кожуха. На Північно-Західному Поділлі верхній одяг називався сіряком (сермягою, гунькою, сукманом), він був темно-коричневого, рідше білого або сірого сукна. Він був приталеним (на кострицях, на клубах), із стоячим коміром. Цим опанча і відрізнялась від інших типів верхнього одягу. Ззаду пришивався капюшон (бородиця, богородиця). Опанча майже завжди шилася із сірого сукна. Подоляни дуже вишукано прикрашали опанчі вишивками, шнурами, обшивками. Різнокольорові вовняні нитки утворювали мальовниче оздоблення. Розміщення й композиція орнаменту, так само як і поєднання кольорів, відповідали давнім місцевим традиціям.

Узимку чоловіки носили білі нагольні довгі приталені кожухи, відрізнi в талії, із призбираною по спинці нижньою частиною. Комір у кожухів був частіше стоячим, поли не заходили одна на одну, застібалися на гудзиках. Прикрашені вишивкою, кольоровими шовковими нитками кожухи вважалися святковим та обрядовим одягом.

Обов'язковий компонент чоловічого костюма – пояси найрізноманітніших видів і кольорів: ткані крайки, а також ремінні пояси різної ширини й оформлення.

Зимові шапки були високі, смушкові, чорні, рідше сірі із суконним верхом. Улітку чоловіки носили солом'яні брилі з широкими крисами. Волосся підголювали над чолом і на потилиці, залишаючи на маківці чуприну. На ноги вдягали взимку довгі шкапові чоботи, влітку – личаки (ходаки). Через плече одягали сумку (кошель), яку плели з лика.

Жіночий костюм північно-західних районів Поділля складався з домотканої сорочки, вибійчастої або тканої смугастої полотняної спідниці (димки, шерафана), запаски, нагрудного одягу (катанки, кабатика) і верхнього сіряка⁵.

Сорочки були зі вставками, пришитими по пітканню, з невеликим стоячим коміром. Рукави, горловина, нижча частина сорочки були оздоблені вишивкою. Побутували тут і стародавні червоні літники, переткані вузькими смугами жовтого, зеленого, білого кольорів.

Особливе значення в комплексі жіночого вбрання Південно-Західного Поділля мали запаски – фартухи. Їх ткали із пофарбованої пряжі чинуватою технікою. Дуже різнобарвні запаски – фартухи були ті, які ткали килимовою технікою з типово килимовим орнаментом. Їх ткали подвійної довжини й носили, згортаючи вдвоє (вперекидку)⁶.

Верхнім жіночим убранням слугували приталений, відрізаний у талії сіряк, куртка з саморобного сукна. Їх прикрашали нашивками з кручених вовняних шнурів та косичками, китицями, аплікаціями. Оздоблювалися вилоги на грудях, широкий, спадаючий на плечі комір, низи рукавів. Жінки накривали голову чепцем (каптуром) із кольорової тканини, з круглим денцем, на який пов'язували намітку. Дівчата розділяли волосся на чотири частини та заплітали його у дрібні косички (дріббушки), які укладали на голові. В коси вплітали червоні й зелені кісники, а на свята затикали квітки або дрібне гусяче пір'я, яке вмочували в розтоплений віск та наліплювали на нього позолоту (шумиху). Квіти були чорнобривці, гвоздики, настурція, рута, любисток. Узимку виготовляли вінки зі штучних квітів, зроблених із вошеного паперу, фарбованого пір'я, вовни, стрічок. На весіллі дівчата закріплювали на голові яскраві шовкові стрічки-бинди, які вільно звисали по спині. Прикрашали вбрання зйомні прикраси: коралове намисто, а пізніше – буси (перли, кулі, надуванці)⁷.

Деякі дані про одяг Східного Поділля подають архівні матеріали XVIII ст. в яких розповідається про одяг як про форму оплати наймитам. Ці джерела цінні, оскільки в них подана термінологія окремих елементів одягу та названий матеріал, з якого вони були пошиті.

Згідно з цими документами на Східному Поділлі у XVIII ст. в оплату наймитам давали дві пари білизни хуст, тобто сорочки і дві пари штанів. Білизна була біла, штани полотняні, а сорочки – з грубого полотна – «гребінні», а з тонкого – з «поточкою».

З поясного жіночого одягу згадуються плахти, запаски, обгортки, фартухи, спідниці, а з головних уборів – хустки, каптури, бинди.

З верхнього одягу в угодах згадуються кожух, свита, свита сива, посуконна, іноді з каптуром, шнурком, чугай, чугай посуконний, сіряк білий або чорний тощо. Жінкам за роботу давали каптурі,

Наукові записки

хутра, сіряки, пітники тощо. Із взуття робітники одержували дві пари чобіт: одні нові й одні «підшивані» (тобто чоботи із старими халявами й новим низом), а на літо – постולי або ходаки. На голову шапку (кучму) з овечих шкір. Деякі елементи цього традиційного одягу збереглися ще й в кінці XIV ст..

У XIV ст. на Вінниччині та Хмельниччині набувають поширення такі селянські промисли, як ткацький, кравецький, шевський, кушнірський, а також килимарський. В кожному селі виготовляли полотно, сукно, декоративні тканини, пояси, запаски. Побутове й ритуальне призначення мало народне вишивання. Особливо славилися вишивальниці Ямпільського повіту, ремесло яких дійшло і до наших днів. Фабрика с.Клембівки Ямпільського району славиться на весь світ. Чудові килими та килимові запаски робили в Немирові, Тульчині. Як у вишивці, так і в декоративному ткацтві популярним був геометричний та рослинний орнамент коричневого, чорного, білого, малинового, сірого кольорів⁸.

Значну роль на Східному Поділлі відігравала торгівля. У багатьох містах і містечках зростало число крамниць, проводилися щонедільні торги. Найбільші ярмарки відбувалися у Вінниці, Барі та Могилеві-Подільському, у Старокостянтиніві та Ярмолинцях. Могилівська вишивка, гаптування золотом і сріблом продавалися нарівні з кращими турецькими зразками.

У традиційному одязі населення східного Поділля існувало чимало давніх елементів. Своєрідні господарські умови сприяли створенню тут дещо відмінного від Центральної України колориту вбрання. Поряд із кольоровою вишивкою тут зберігається вишивка білим по білому лляними і конопляними нитками. Основний матеріал для вишивання – вовняні нитки, які чудово сприймали багату палітру природних фарбників. Переважав у колористичній гамі одягу чорний колір⁹.

Найбільш типовою була жіноча сорочка з суцільнокроєним рукавом, що прошивалася паралельно станові, з різнокольоровими розшивками, особливо на рукавах (виноград) та на грудях (манжетки). Сорочки шилися додільні або до підтички. Поділ переважно не вишивався, а шви часто оздоблювали кольоровими нитками. Також були сорочки зі вставками. Комір стоячий або виложистий. Низи рукавів стягували шнурком або застібали на гудзик¹⁰.

Стегновим одягом тривалий час слугували горботка – довгий прямокутний шматок чорної тканини, оздоблений по краях кількома червоними та зеленими нитками. Носили горбатку, піднімаючи її кінці до талії та закріплюючи вузькою барвистою крайкою. У східних районах Вінниччини носили також плахту. Побутували й спідниці з домотканої вовняної тканини – літник. Фартухи на східному Поділлі – явище мало поширене.

Нагрудним жіночим одягом були: літник – прямоспинний жакет із чорного сукна без оздоблення, полотняні катанки з вибитими квітками, вовняні кафтанчики, згодом – кофти – польки. Побутували безрукавки – керсет, камізелка. Керсет був розшитий, з відрізною спинкою та густими зборами, а прямоспинну камізелку з фабричної тканини обшивали на полях тасьмою – самоточкою¹¹.

Традиційним верхнім жіночим одягом були: свита, гунька, манта та бурка, шиті з саморобного сукна темних кольорів. Свити були з відрізною спиною та рясними зборами по лінії талії, комір виложистий. Довжина свит, гуньок, бурок – нижче колін, манти – вище колін. Усі ці види одягу мали глибокий захід і застібку на лівому боці у вигляді шкіряного кільця та вузла (на бетельку). Поли, комір та рукави оздоблювалися кольоровими нитками (косицями) або розшивалися тасьмою. Взимку жінки носили переважно короткі, прикрашені вишивкою кожухи¹².

Головним убором жінок був невисокий круглий із плоским денцем очіпок, зверху якого пов'язувалася намітка (нафрама). У східних районах Вінниччини носили очіпок-кичку. У XX ст. поширюються в'язані головні убори сіточка, а також різноманітні хустки. Дівчата вдягали вузькі вінки, що розширювалися ззаду. Волосся укладалося своєрідно: невеликі кіски заплітали над чолом, а дві великі – на потилиці¹³.

Жіноче взуття Східного Поділля – шкіряні постולי (моршенці), чоботи (іноді кольорові), черевики на резинках або з високою шнурівкою.

Роль прикрас відігравали переважно корали у формі циліндриків чи маленьких барилець, які нанизували на лляні нитки різної довжини. Полюбляли і бісерні прикраси (гердани, силяки), нанизані так, щоб утворити певний геометричний, а той рослинний орнамент. У вухах носили ковтки з бовтицями – завушники.

Чоловічі сорочки тунікоподібні, кроєні в перекидку (типу чумачки чи лоцмани південних районів). Рукави викинувалися вільно або ж манжетною. Під рукавами вшивалися ластки, здебільшого квадратні або ромбоподібні. Шви сорочок оздоблювалися кольоровою розшивкою.

Вишивалися комір, груди та манжети. На заході Вінниччини сорочки носили навипуск, підперезуючи їх тканим, крученим або плетеним поясом – китайкою.

Штани шили переважно широкими, із саморобного полотна, з квадратною вставкою між холошами; чим далі на захід штани вижчали.

Типовий нагрудний чоловічий одяг – жилетка та безрукавки – нагрудники. У ХХ ст. поширюються піджаки – бунди, френчі та куртки.

Верхній одяг – свита, гунька та бурка побутували у вигляді чугаїни з підрізними та призбираними бочками (з прохідкою), чемерки з відрізним станом по лінії талії (до рясів). Шився він з домашнього сукна довжиною нижче колін, зі стоячим, вільшистим або шальовим коміром. Комір, поли та низи рукавів вишивали різнокольоровими нитками. Особливо пишно оздоблювали чугаїни¹⁴.

Взимку чоловіки носили кожухи зі стоячим або виложистим коміром та розшитими полами та рукавами. У негоду напинали плащоподібний одяг – опанчу, бунду, а також катанку з капюшоном.

Головні убори були різні – взимку високі чорні смушкові шапки з суконним денцем і розрізом ззаду. Влітку побутували солом'яні капелюхи, а пізніше з'явилися картузи.

Чоловіче взуття Східного Поділля вирізняється хіба що деякими локальними назвами. Так, личаки тут називали верзунами, солом'яниками, дерев'яниками.

Наддністрянський варіант подільського одягу в дечому тяжіє до прикарпатського, зберігаються при цьому основні риси, характерні для всього регіону. Локальна своєрідність цього вбрання простежується, насамперед, в особливостях народного ткацтва, конструктивних прийомах, у колориті та композиції декору, техніці вишивки, у способах носіння одягу, нарешті, у його термінології¹⁵.

Традиційний костюм мешканок Наддністрянщини складався, крім сорочки, з розпашкою поясного одягу у вигляді одного широкого (горбатка, опинка) або двох – ширшого та вужчого (запаски) – полотнищ вовняної смугастої тканини, які підперізувались саморобним поясом – боярком. Носили і зшитий поясний одяг – спідницю чи спідницю з нагрудником (ріклю). На сорочку вдягали овчинний безрукавий каптур (місцеві назви цурканка, мутян), узимку ж – овчинний одяг з рукавами (кептур рукавий або кушина).

Коси жінки не відрізали, а скручували їх та укладали зверху, ховаючи під маленьку шапочку (фес) на жорсткій основі, обтягнуту червоною вовняною тканиною, або під конусоподібну керпу чи м'який чепець; голову і шию обвивали довгим білим рушникподібним полотном – переміткою.

Дівчата заплітали волосся у дві або чотири коси й закладали на потилиці корзинкою або калачиком. Голову прикрашали віночками з живих та штучних квітів, металевих пластинок, монет та сплетених різнокольорових ниток (чільце). Під час весілля завітчували всю голову. В будні дівчата зав'язували стрічку (стьожку) навколо голови, зліва за неї затикали живі квіти, справа – бант зі стрічки (машки). Різноманітні прикраси доповнювали жіночий одяг – скроневі китички (різнокольорові вовняні кульки, скріплені металевими ланцюжками), нагрудні металеві згарди (ланцюжки з хрестиком), салби (дукати, нашиті на фетровій основі), коралове намисто (пацьорки), скляні буси, бісерні прикраси (згардочки, цятки, басаман) тощо¹⁶.

Традиційно чоловіки носили довгу (до колін) сорочку з домотканого полотна, білі штани – портяниці, поркениці, взимку – суконні білі або чорні гачі, широкий пояс, виготовлений з вовни (окровкою), або шкіряний – черес. Зверху вдягали коротенький овчинний каптур, восени – прямоспинний суконний сердак, а взимку – рукавий кептар або довгий відрізний кожух (кушину, спендзар). Поверх кожуха накидали білу, яскраво прикрашену манту – переважно це святковий чи обрядовий одяг. Ноги чоловіки обмотували суконними онучами, на які вдягали шкіряні довбанці та солом'яні на дерев'яній підшві. На голові солом'яний капелюх, прикрашений биндами, павиним або качиним пір'ям, герданом; взимку – сірі смушкові шапки-кучми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленін Д. Об исторической общности культуры русского и украинского народов: Некоторые этнографические параллели. // Советская этнография. - 1940. - №3. - С. 31; 2. Там само - С. 34; 3. Куфтін Б. Матеріальна культура Русской Мещери. - М., 1926. - Ч. I. - С.15; 4. Неселовський О. Наймити та наймички на Поділля в XVIII ст. Матеріали до історії Поділля // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Т. II.- Кам'янець, 1927 - С.20; 5. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация. // Матеріали до етнології і антропології. - Т. XXI – XXII. - Ч. 1. - Львів, 1929. - С. 48; 6. Кульчинська О. Народний одяг західних областей УРСР. - К., 1959. 7. Матейко К. Головні убори українських селян до початку ХХ ст. // Народна творчість та етнологія. -

1973.- №3. - С. 47 – 49; 8. Стельмах Г. Етнографічне районування України кінця ХХ ст. // Українська етнографія. Т. IV. - К., 1958. - С. 106; 9. Матейко К. Український народний одяг. - К., 1977. - С.178; 10. Стамеров К. Нариси з історії костюмів - К., 1978. - Т. I. - С.159; 11. Здоровега Н. Матейко К. Краса народного вбрання.// Нар. Творчість та етнографія. -1970. - №1. - С.45. 12. Мерцанова М. Історія костюма. – М., 1972. - С.18. 13. Ніколаєва Т. Народные конструктивно-художественные приёмы в традиционной и современной верхней одежде украинцев. // Советская Этнография. 1972.,№3. - С. 15; 14. Горобець В. Назви тканини та одягу в українських джерелах.// Народна творчість та етнографія. - 1972. - №4. - С. 22. 15. Український костюм в листівках. - К., 1983; 16. Народний одяг подолянok. Етнографічна колекція Вінницького обласного краєзнавчого музею. - Вінниця, 2004.

В.А. Косаківський

ЕТНІЧНИЙ ТА КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ЧЕЧЕЛЬНИКА У XVI – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Вперше територія селища почала заселятися стародавньою людиною у мідно-кам'яному віці, коли тут виникло поселення трипільської культури, яке датується початком етапу СІ (3800 - 3200 рр. до н. е.)¹. Пам'ятки цього часу відомі біля багатьох населених пунктів Чечельницького району, зокрема біля сіл Луги, Білий Камінь, Стратіївка, Кривецьке тощо. В околицях селища в урочищі Вишенька виявлено поселення трипільської та черняхівської культури (II-V ст. н.е.)².

На початку XVI ст. в долині річки Савранки з'являються волелюбні люди, які не терпіли панського гніту і не боялися татарських нападів. Вони засновують поселення, яке відоме нам сьогодні як Чечельник. Першими поселенцями тут, мабуть, були все-таки козаки. Хоча одна з легенд про заснування Чечельника розповідає, що його заснував біглий татарин Чаган, який вихрестився і одружився на православної дівчині. Слідом за українцями та, можливо, татарами тут з'являються поляки, а разом з ними євреї, а згодом і росіяни. Кількість населення постійно збільшувалася. З 1635 і по 1923 рр. Чечельник - містечко. Як і будь-яке містечко Правобережної України, він поділявся на дві частини: одна - власне містечко з переважанням єврейського населення, а друга - село, в якому жили в основному українці (Липецьке) та поляки (Тартак, Мазурівка). Можемо припустити, що єврейська община тут виникла у 1635 р., коли у Чечельнику засновано прикордонний торговий склад волоських та угорських товарів.

Головним заняттям жителів містечка були різноманітні промисли та торгівля. Жителі селища займалися в основному хліборобською працею та промислами і ремеслами, які були пов'язані з нею.

Про етнічний склад мешканців Чечельника у середині XVII ст. опосередковано можемо дізнатися із переліку імен козаків Чечельницької сотні Брацлавського полку. Цей список включено до „Ресестру війська Запоріжського" 1649 р.³ Більшість імен і прізвищ козаків Чечельницької сотні – українські: Максим Пустовойтенко, Іван Онуфрієнко, Василь Войтенко, Павло Твердохліб, Марко Рубайпол, Савка Колісник, Тарас Кравець тощо. Із давніх слов'янських імен у цьому списку є ім'я Радко. Серед імен і прізвищ козаків Чечельницької сотні зустрічаємо молдавські (валашські) та східно-романські Ворсул Волошин, Степан Волошин, Яремей Волошин, Крїгорча, Никгора Крикгор, Фокша, Тирон Гилда; тюркські -Матвій Шеремет; угорські - Стафій Мисаш, Тодор Водишор та, можливо польські - Лехно V Кантеміренко тощо⁴.

Численні війни, повстання та епідемії негативно вплинули на кількісний склад мешканців Чечельника. Так, співставлення результатів переписів 1765 і 1776 рр. показує стрімке скорочення чисельності єврейської громади містечка. За переписом 1765 р. тут проживало 545 євреїв: 485 із них мешкало у 96 будинках самого Чечельника та ще 60 - в 11 будинках Нового міста. У 1776 р. тут зафіксовано лише 183 євреї, які проживали в 53 будинках і „халупах". На початок 1780-х рр. чисельність євреїв у Чечельнику відновила⁵ В 1784 р. кагал містечка складав 564 чоловіки, а разом із євреями із навколишніх сіл, слобод, корчем, кагал Чечельника налічував 877 чоловік. У 1787 р. тут вже зафіксовано 613 чоловік⁶.

У 1775 р. в Чечельнику налічувалося 552 будинки, а в 1868 їх уже було 820 .В 1871 р. тут уже було 4090 жителів, які були приписані до торгового стану та 2053 - до сільського⁸. Станом на 1889 р. у містечку (без присілка) налічувалося 2400 чоловік. З них 93 % становили євреї. Разом же з присілком тут налічувалося 5526 чоловік, які проживали у 743 будинках⁹.

На початку ХХ століття Чечельник, в якому у 1910 р. налічувалось понад десять тисяч жителів, був найбільшим містечком Ольгопільського повіту. По кількості населення він уступав лише повітовому місту, у якому проживало понад одинадцять тисяч чоловік¹⁰. Жажливу спадщину